

3:00 May

P. d. 247

theol.
IV. C. 8.

Q. D. B. V.

8

VERBA CHRISTI

MATTH. XIX, 28. 29. 30.

VARIIS OBSERVATIONIBVS PHILOLOGICIS
ILLVSTRATA.

DISSERTATIO PHILOLOGICA,

QVAM

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO
SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO,

D O M I N O

GVILIELMO HENRICO,

DVCE SAXONIAE, IVLIACI, CLIVIAE, MONTIVM,
ANGARIAE, WESTPHALIAE, RELIQA,

IN ACADEMIA IENENSI

AMPLISSIMI PHILOSOPHORVM ORDINIS
CONSENSV

DIE XXX. IVLII AN. M DCC XXIX.

Si Deus voluerit

PVBlico ERVDITORVM EXAMINI

SVBIIICIENT

**M. AVGVSTVS GOTTLIEB
SPANGENBERG**

ET RESPONDENS

GOTTFRIED CLEMENS

BEROLINENSIS.

IENAE,
LITTERIS BVCHIANIS.

VERBA CHRISTI

MATTH. XIX. 23. 24.

VARIIS OBSERVATIONIBUS PHILOLOGICIS

DISSERTATIO PHILOLOGICA

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO
SERENISSIMO PRINCIPI AC DOMINO

DOMINO

GUILIELMO HENRICO

DUCE SACRARIUM VICE CANCELLARII MONTIVM
LANGRAF. WESTPHALICAE REGIAE
IN ACADEMIA TENESSI

AMPLISSIMI PHILOSOPHORVM ORDINIS

CONSENSV

DIE XXIIII. JUNII. MDCCLXXII.

IN PRAESENTIA

PUBLICO EXAMINATORVM EXAMINI

ASSISTENT.

M. AVGVSTVS GOTTLIB

SPANGENBERG

ET RESPONDENS

GOTTFRIED CLEMENS

FERDINANDVS

LENAE

LITTELII BUCHHANDLUNG

VIR PLVRIMVM REVERENDO
ATA
CLARISSIMO

V I R O
PLVRIMVM REVERENDO
CLARISSIMO, DOCTISSIMO
M. IOANNI VLRICO
HILDEBRANDO,

VERBI DIVINI MINISTRO
TEMPLI St. ANNAE
QVODEST AVGVSTAE VINDELICORVM
MERITISSIMO.

PRAECEPTORI SVO
P I E C O L E N D O .

VIR PLVRIMVM REVERENDE
ATQVE
CLARISSIME,

V I R O
PLVRIMVM REVERENDO
CLARISSIMO, DOCTISSIMO
M. IOANNI VLTRICO
HILDEBRANDO
VERBI DIVINI MINISTRO

TEMPLI S. ANNAE

Singularis amor erga me TVVS, quo
me, quam diu TECVM hic mihi vi-
uere contigit, maximis TVIS iuivisti
atque exornasti meritis, tantus est, vt, nisi
quavis data occasione gratum meum TIBI
declararem animum, larga mihi erubescendi
subesset caussa. Non solum enim ingenium me-
um, quod disfluebat vanitate, doctrina sanio-
ri

ri imbuiſti, & ad diuinam voluntatem formaſti atque compoſuiſti: verum etiam fortunae, qua utebar, ſortem adeo curaſti, vt meas, quibus adfligebar, *T V A S* eſſe putares, vices. Et licet non ignorem, eam eſſe horum beneficiorum, quae, pro diuina, qua flores & gaudes gratia, in me contuliſti, & multitudinem & magnitudinem, vt ne agere quidem, quae iis reſpondeant, gratias, multo minus referre valeam: tamen cum amor, quo te colo, a me aliquod ſaltem requirat documentum; hanc diſſertationem, quam praefide Viro clarif. *M. SPANGENBERGIO*, *T I B I* non minus quam mihi amicifſimo, eruditorum limae adieci, clarifſimo *T V O* nomini inſcribere, mearum duxi eſſe partium. Cumque Deus eo *T E* tam munere, quam animo exornauerit, vt, & arcana Chriſti diſpenſare, & hominum ſalutem, pro *T I B I* largiter conſeſſa gratia, quaerere, vnice *T I B I* conſtitutum ſit: nullus dubito, quin haſce paginas, quibus quaedam Seruatoris verba conſideran-

) (2

tur,

tur, beneuole accepturus sis; cum & in iis,
inueniantur, quae TIBI non ingrata sint.
Amplissima certe TIBI, qui Christum omni-
bus anteponis, constituta esse praemia inde in-
telliges: quamquam illud, me non monente,
haud ignoras, qui doctrina diuiniore abundas.
Ego vero, Deum enixe rogo, ut sua gratia
TE instructissimum quotidie augeat, & ma-
iora voto & opinione TIBI bona tribuat.

VIR PLVRIMVM REVERENDE
NOMINIS TVI CLARISSIMI

Dabam Ienae

Die XXIII. Iulii

M DCC XXIX.

deuotissimus cultor
GOTTFRID CLEMENS

Q. D. B. V.

§. I.

Fili philologia non minus, quam artes aliae, eiusmodi educit sortem, ut male multis saepenumero subseruiat, qui partim, ea nimis capti, raro eius consequuntur finem, partim eam ad evertendas diuinas veritates improbe vsurpant: tamen, si tam inuestigando vero,* quam falso destruendo,** adhibeatur; vtilis non modo, verum etiam pernecessaria putanda est. Quae enim eas cumprimis linguas docet, quibus diuini viri sua concinnarunt scripta; plurimum certe confert ad confirmandum animum in iis veritatibus, quibus & fides, & salus nostra nititur.

* Quamuis enim versionibus diuinarum litterarum multis gaudeamus, quas fides pariter ac diligentia doctissimorum hominum commendant: tamen, cum horum nemo vacuus erroris sit; linguarum experts multum in iis incerti habebit. Cum etiam fieri nequeat, quin menti auctoris verba, quae ipse exquisiuit, magis respondeant, quam illa, quae alij eius cogitatis accommodarunt: eo minus dubitari potest, quin philologia, quae vtriusque instrumenti linguam tradit, princeps paret subsidium excutiendo

vero

vero sensui; quo certius aliunde constat, nec vocibus sacrarum litterarum originem diuinam esse denegandam. Et quemadmodum philologia antiquitatem pandens linguae mortuae plurimas euoluit dictiones: ita multa sacri codicis loca, nobis ob antiquos ritus obscuriora, sua illustrat luce. Et quidni vacemus philologiae, quam ne ipse quidem Paulus, diuinus scriptor, in eruenda veritate, putauit negligendam? e. g. *Ebr. VII, 2. seq. Gal. IV, 25.*

** Rectius enim veritatis aduersarios, quorum habemus miram multitudinem, ad sanio rem mentem non reuocauerimus, quam si philologia, qua saepe nituntur, ita vtamur, vt suomet illos iugulemus gladio.

§. II.

Tanta itaque commoda cum secum ferat philologia: ingenii vires, exiguas illas quidem, Deo tamen dicandas, explicaturi, eandem illustrandis Christi verbis, *Matth. XIX, 28, 29, 30.* si idem nobis sua gratia adfuerit, adhibitori sumus. Haec autem sunt Seruatoris nostri verba: Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρινόντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφούς, ἢ ἀδελφάς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγρὸς, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήσεται, καὶ ζῶν αἰῶνιον κληρονομήσει. Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι, ἔχατοι καὶ ἔχατοι, πρῶτοι.*

* Quae verba latine sic reddenda putamus: Hoc certo vobis confirmo: vos, qui me sequuti sequiurique sequimini, in statu renouati mundi, cum sederit homo in throno suo glorioso, vos, inquam, etiam sedebitis in duodecim thronis, et iudicabitis duodecim tribus Israel. Sed et quisque, qui vel domos, vel fratres, vel agros, vel matrem, vel patrem, vel uxorem, vel liberos, vel melius mei nominis causa reliquerit, centuplum adipiscetur, et aeterna vita hereditatis iure potietur. Sed multi primi, erunt ultimi et ultimi, primi.

§. III.

§. III.

Felici vero pede inuestigaturos dictionum significationem, ad scopum omnis sermonis praecipue animaduertere oportet. Neque enim fieri potest, vt de verborum vfu definite exponamus: nisi, quo fine dicta sint, perspectum habeamus atque exploratum. Scopum vero dicti huius designaturi ad eius cum superiore, * tum inferiori scripturam ** respicere debemus.

* Superior scriptura docet, Iesum conuenisse adolescentem diuitem, *Matth. XIX. 16-22.* qui, cum salutis viam quaereret, *v. 16.* & recte a se facta iactaret, *v. 20.* suas tamen facultates Christo anteponeret, *v. 21. 22.* Vbi postquam Christus suis discipulis, longe difficillimum esse, vt in diuinum regnum ingrediatur fretus opibus, etiam atque etiam confirmauerat; *v. 23. 24.* tum Petrus, *Idē,* inquit, *ἡμῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησαμέν σοι· τί ἄρα ἔσται ἡμῖν; ἐν, nos te sequuti omnia reliquimus: quid ergo hinc assequemur?* Quae quidem verba duplicem produunt animi adfectionem, laudandam alteram, alteram vituperandam. Vituperanda mercedis, qua laborabant, fames; laudanda, qua Christum, omnibus posthabitis, sectabantur, erat diligentia. Hanc igitur vt vehementer probat optimus Seruator, amplissima ei praemia proponens, *v. 28, 29:* sic illam compescere, & forte sua gaudere, sapienter monet, *v. 30. seq.* Vnde dicti nostri scopus est planissimus.

** Idem ex scriptura inferiore, praemia operariorum in vinea commemorante, patet. Viri quidem docti hac de parabola in tot sententias loquuntur, vt multo incertiores faciant certi cupidum lectorem. Qui vero simplici oculo omnem rem subiiciunt; ii breuissima ad veritatem via tendunt. Duplex nimirum operariorum genus narrat Seruator optimus; alios, qui primo mane in vineam dimissi, *Matth. XX. 1. 2.* & onere ac ardore diei pressi, *v. 12.* per sordidam cupidinem mercedis, *v. 2. 10.* & indignatione patrem familias, *v. 11.* & inuidia commilitones, *v. 12, 15.* laedebant; alios, qui vnam tantum horam operati, *v. 6, 12.* aequo patris familias arbitrio mercedem permittentes, *v. 7.* non minus ac illi, denario donabantur, *v. 9.* Vtrosque in scenam producit Christus, partim planum facturum discipulis

lis, qui ipsum sequuti omnia reliquerant, *Matth. XIX, 27.* certissima eos, ut omnes operarios, *cap. XX, 8-10.* manere praemia, partim iisdem, mercedi inhiantibus, & aliis se praeferebantibus, *cap. XIX, 27.* monstraturus, iniquissimo esse animo, qui, opere divino faciendo, spreto aliis, mercedem sibi quaerant, *cap. XX, 10.* Hunc ergo scopum cum omnis sermo fundat: quis est, qui, cum Christo fuisse constitutum, neget?

§. IV.

Perspecto atque constituto omnis sermonis scopo; de ipsa Seruatoris sententia dispiciemus, instituti memores, adhibita philologia, explanaturi intellectu difficiliora. Ne vero nullo ordine dicamus, qui maximum tractationi lumen adfert: partite, ut poterimus, cuiusque versus subiectum pariter ac praedicatum narraturi sumus.

§. V.

Ex verbis itaque *vers. 28.* ὑμεῖς οἱ ἀκολουθεῖστέ μοι subiectum constat. Vox ἀκολουθεῖν, cum generatim aliquem sequi, eandemque cum illo viam inire significat: tum speciatim quod loca *Matth. XXVII, 55.* *Marc. XV. 14.* *Luc. V, 11.* docent, eos innuit, qui siue manentem siue egredientem, ita cingere, ut nisi iussi, non discedant, suarum putant esse partium. Interdum etiam eos indicat, qui animum appulerunt ad imitandum aliquem; conf. *Matth. X, 38.* *Ioan. X. 27.* *I. Petr. II, 21.* Hic posteriores significationes locum obtinere & posse & debere, cum superiora verba *vers. 27.* quae iam ponderauimus, * tum inferiora nostri commatis verba ** com-
monstrant euidenter. Quare Christus per vocem ἀκολουθεῖστέ μοι eos designare voluit, qui tantum id agebant, ut omnibus relictis, corpore non minus quam animo ipsum sequerentur, diligentissimeque comitarentur.

* Vid. supra §. III.* Nam inde discimus, rem esse seruatori cum discipulis ipsum sequentis: qui etiam gaudebant re familiari, quod tam

tam ex verbis Petri: ἡμεῖς ἀφῆκαμεν πάντα, nos omnia reli-
quimus, v. 27. quam ex Matth. IV, 21. seq. Luc. V, 3. Ioan. XIX, 27. li-
quet; ea tamen omni neglecta, toti seruatoris disciplinae se trade-
bant, nec eum eius deserebant in tentationibus, Luc. XXII, 28. Vn-
de patet, rem ipsam hic iubere, vt aoristus graecus, quod alias et-
iam non est insolens, (conf. SALOMO GLASSIVS in philolog. sacra lib. III.
tract. III. can. XLVII. p. m. 883. seq.) partim praeteritum, partim prae-
sens, partim futurum tempus, innuat; vt Christus voce ἀκολουθήσαντες eos designet, qui se sequuti sequuturi sequebantur.
Quamuis enim discipuli ad praedicandum euangelium in omnes Iu-
daeae vrbes a Christo mitterentur, Matth. X, 5. seq. ideo tamen non
magis eius sectatores esse desinebant, quam seruus, heri mandata ex-
hauriens, aliquo missus, eundem herum respuit.

** Priora verba Petri v. 27. ἡμεῖς ἀφῆκαμεν πάντα, nos omnia reli-
quimus, Christum sequutos esse corpore discipulos, testari, audiui-
mus: iam posteriora Christi verba: καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώ-
δεκα θρόνων κ. τ. λ. sedebitis in duodecim thronis &c. con-
firmant, voce ἀκολουθήσαντες & eos intelligi, qui compone disci-
plinam amplexi, omnem vitam ad eum imitandum combinate:
quandoquidem fieri nequit, vt tanta quis felicitate potiantur; nisi
summo studio laboret, vt serio per totius vitae decursum Christi le-
gat vestigia.

§. VI.

Quod Christus disciplinae suae studiosis praemium
proponit, vers. 28. praedicatum est habendum: καθίσεσθε καὶ
ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνων, κθιόντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ,
vos etiam sedebitis in duodecim thronis, & indicabitis duodecim tribus
Israel. Sedem non vulgarem, sed eximiam, putandam esse
θρόνον, * graecis litteris imbutum fugit neminem. Non
magis obscurum est, summos inprimis magistratus thronis,
auro alioque splendore fulgentissimis, vti solitos. Quocir-
ca planum planum facere superuaneum existimamus. ** In-
terim id adfirmari licet, tales hic a Christo thronos innui,
quales nulla vmquam vel sollertia vel opulentia, quamuis
amplissimam hanc, illam ingeniosissimam fingas, peperit. ***
Quibus

Quibus gloriosis sedibus cum apostoli dicuntur gauisuri: καθίσασθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους, *sedebitis in duodecim thronis*; discedere a sensu litterali, nulla, quae momentum trahat, ratione cogimur.*

* Indolem thronorum facile considerare potuissimus, nisi videremur actum agere, vbi CAMPEGIVS VITRINGA, in *observat. sacr. lib. IV. cap. IV. V.* omnem rem doctissime exposuit.

** Generatim ergo hic tantum obseruamus, miram fuisse plurimarum nationum, quae orientem spectant, in fingendis regum thronis, & artem & magnificentiam. Cum enim & reges mirifice colerent, & luxum vehementer probarent, & summa opulencia gauderent, & vterentur acutissimo ingenio: quis, eos, opera, in regum augenda pompa, & folio ornando, posita, eximii quid praestitisse, dubitauerit? Quando vero humana arte adornandos thronos, Christus de futuro aeuo differens, hic non significat: horum specialior narratio ab instituto nimium videtur ablusura.

*** Cum enim apostolorum throni throno Christi, qui tanto maiori praestat excellentia, quanto inferiori a Christo vtuntur sorte reges potentissimi huius saeculi, conferuntur: tum scopus sermonis, quo infinita apostolis proponuntur praemia, thronos non vulgares, sed pereximios, nos iubet intelligere.

* Etenim verum cum resurgat corpus I. Cor. XV. 44. & ipse Christus corpus habeat, Luc. XXIV. 39: quid mirum, si & sedem occupent: etsi vt corporum, ita sedium, huius & futuri aeui diuersam fore rationem, nemo non perspicit. Vnde intelligitur, haec verba verbis Petri: ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησαμέν σοι, nos te sequuti omnia reliquimus, apprime respondere. Quemadmodum enim de suis factis, vbi ex tranquillitate vitae in multa transferant incommoda, discipuli gloriabantur: ita eos, in folio collocandos, aeternum duratura quiete gauisuros, & labore maius praemium consequuturos, etiam atque etiam confirmat Christus.

§. VII.

Vt vero qui in throno sedent, regia simul vtuntur maiestate: ita, quin discipulis imperium cum sede concedatur regia,

regia, non est quod dubitemus.* Verum ne huius mundi fore putarent tantam gloriam apostoli: ad tempus futuro futuro tempore καθίσσεθε eos respicere admonet; ** simulque gloriam hanc in infinitum duraturam futuro hoc tempore καθίσσεθε docet. *** Quemadmodum etiam verbum hoc καθίσσεθε in genere medio collocatum indicat, quod non sine ratione verti possit: *in thronis collocati, sedetis.* *

* Saepe enim in scriptura sacra *sedere in throno*, idem esse, quod *potiri regno*, tam ex *Psalms IX. 5. XLVII. 9. CX. i. coll. I. Cor. XV. 25.* quam ex aliis locis, conficitur: de qua metonymia pluribus exponit SALOMO GLASSIVS in *philolog. sacr. lib. V. cap. IV. p. m. 1093.* Hic vero eandem metonymiam comparere, firmissima euincunt argumenta. Primum particula καί vertenda hic, vt saepe alias, (conf. SALOMO GLASSIVS in *philolog. sacr. lib. III. tract. VII. can. IV. p. m. 804.*) per etiam, nos ita sentire iubet. Haec enim respiciens ad verba: *ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, cum sederit homo in throno suo glorioso, luculenter, fore, docet, vt eodem, quo Christus modo apostoli in thronis sedeant. Sicut ergo Christus throno simul cum imperio potitur; Ebr. I. 8:* ita apostolos in futuro aevo non minus regnum, quam thronum, occupaturos, inde discimus. Idem ostendit scopus sermonis a seruatore habiti: qui cum ingentia apostolis proponat praemia; sedem tantum, non vero potestatem regiam, hic innui, quis confirmauerit? Non enim promissis ludit ipsa veritas. Denique ex dicto parallelo euidenter patet, regnum apostolis portendi, quando in thronis sessuri memorantur. Quod enim hic dicitur: *καθίσσεθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους; id Luc. XXII. 29. 30. καὶ γὰρ διατίθεμαι ὑμῖν, καθὼς διέδωκό μοι ὁ πατήρ μου βασιλείαν ἡνὰ ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου. κ. τ. λ. Et ego regnum, quemadmodum mihi pater meus legauit, sic vobis lego, vt comedatis et bibatis in mensa mea in regno meo cet. eximitur. conf. Apoc. II. 26. 27. 28. II. Tim. II. 12.*

** Non minus enim discipuli, quam Iudaeorum reliqui, in ea versabantur opinione, regnum Messiae huius mundi fore. conf. *Math. XX, 21. seqq.*

b

*** Hanc

*** Hanc enim gloriam cum nullis limitibus Seruator circum-
 scripserit; male omnino ageret, qui illi aliquem constituere conaretur
 terminum. Quid? quod omnis sermonis series, non nisi infini-
 tum tempus futuro καθίσσεθε hic indicari, nemini obscurum esse
 finit. Nam eodem, quo Christus, modo apostoli throno vsuri di-
 cuntur: καθίσσεθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, vos etiam sedebitis
 in duodecim thronis. conf. Apoc. III, 21, Sed Christi regnum omni
 fine caret. Quis est itaque, qui regno apostolorum limites pone-
 re audeat?

* Cum enim vox καθίσσειν & sedere & constituere significat:
 tum verba media interdum abliuam & passiuam significationem simul
 sustinent, auctore celeb. CHRISTIANO STOCKIO in interpr. græc.
 nou. testam. cap. IV. §. 73. p. 66. Res vero ipsa postulat, vt ea ratio-
 ne vox καθίσσεθε hic exponatur. Nec enim fieri potest, vt apo-
 stoli sua virtute thronum occupent; sed pater in caelis eosdem iux-
 ta Christum tanto habiturus est honore. conf. Rom. VIII. 17. Cum-
 que ne huius quidem mundi vlla, nisi a Deo, sit potestas; Rom. XIII. 1.
 Ioan. XIX, 11. quis futuri aeni regnum quemquam sibi ipsum pos-
 se fumere, existimet?

§. VIII.

Et quoniam perspectum atque cognitum Seruator o-
 ptimus habebat, quam alienum sit ingenium humanum a be-
 nignissimis promissionibus credendis: non tantum verbo
 καθίσσεθε, sedebitis, ad apostolos respicit; verum etiam pronomi-
 ne ὑμεῖς, vos, ter repetito, * & numero duodenario thro-
 norum, ** adiecta confirmationis dictione ἀμήν, *** cer-
 tissime hanc gloriam apostolos expectare iubet.

* Rem esse Christo cum apostolis, vers. 27. docet. Neminem
 ergo, nisi apostolos, dum dicit καθίσσεθε, sedebitis, innuit Seruator.
 Vt tamen eorum animos magis confirmaret; eosdem ter pronomi-
 ne ὑμεῖς vos alloquitur. Primum λέγω, inquit, ὑμῖν, dico vobis,
 & sibi, quae dicebat, dici, eos recordari iubet. Deinde addit: ὅτι
 ὑμεῖς: vbi quidem pronomen ὑμεῖς vos magnum sermoni pondus
 addit, & solus hic apostolos intelligi, demonstrat. Non raro e-
 nim pronomen absolute & emphatice, tum apud Ebraeos, tum a
 pud

pud Graecos poni, ex I. Paral. XXVIII, 2. *Esaia LIX, 21. Esaia LXXVI, 18. I. Ioh. II, 27.* ostendit SALOMO GLASSIVS, l. c. lib. III. tract. I. canon. XXVIII. p. m. 626. Denique & dicit καθίσθητε καὶ ὑμεῖς κ. τ. λ. vos etiam sedebitis. Quis trinam vocis huius repetitionem, quam sensus non requirit, carere dicat sapientia? Nonne Christi & facta & dicta omnia sunt sapientissima? Quid est ergo, quod Seruatorem ter adiciere pronomen hoc impulit? Videbat scilicet Christus, apostolos aegre adduci, vt, tantum honorem sibi, infimae sortis hominibus, collatum iri, crederent: cum ea sit peruerfitas hominum, vt tantum non a fide abhorreant: Luc. XXIV, 25. Marc. XVI, 14. Quocirca hac ratione confirmare voluit, certo fore, vt ipsis tanta gloria concederetur. Conf. de hoc pleonasmō, in sacris litteris non inusitato, SALOMO GLASSIVS l. c. lib. IV. tract. II. obs. XIII. p. m. 1230. seqq.

** Non sine ratione Christus δώδεκα θρόνους, duodecim thronos commemorat. Cum enim essent apostoli duodecim: duodecim thronos ideo hic narrat, quo animos eorum magis confirmaret, certissime futurum esse, vt ipsis haec concederetur gloria. Iudas vero, inquis, fur, proditor, diabolus, throno indignus erat. Cur ergo non undecim potius, quam duodecim, Christus thronos dicit? Scriptura non ignorat eam dicendi rationem, vbi per synecdochen de potiori parte intelligitur, quod de toto affirmatur. Ita Matth. XXVI, 59. οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ πρεσβύτεροι καὶ τὸ συνέδριον ὅλον, pontifices, senatores, totusque confessus, falsum testimonium contra Iesum dicuntur quaesivisse; nec tamen Iosephus βουλευτής senator, & membrum synedrii, consilio eorum & actioni erat suffragatus; Luc. XXIII, 50, 51. Ne quid de eo dicam, quod Matthias forte apostolis adiectus, & eodem tum munere tum praemio dignus habitus, numerum duodenarium iterum compleuerit; Act. I, 26.

*** Saepius occurrit vox ἀμήν amen in nouo testamento. Nec quisquam dubitauerit, eam confirmandi & asseuerandi habere rationem firmissimam: cum origo non tantum, verum vsus etiam hoc planum faciat. Nam a radice ἸΩΝ nomen ἸΩΝ verum, firmum, creuit, quod locum saepius aduerbii occupat. Et quamquam variae ei tribuantur significationes, quas MATHIAS FLACIVS

Illyricus, in *clauē script. sacr. part. I. fol. 35. 36.* & SALOMO GLASSIVS in *pbilol. sacr. lib. III. tract. V. can. XVI. p. m. 975. seqq.* referunt: omnes tamen eo redeunt, vt confirmandi inuoluant notionem. Quod vt adeo notum est, vt actum ageremus, si de eo pluribus exponeremus: ita ad institutum satis est, notare, hac voce Christum sermonem suum munire atque confirmare voluisse.

§. IX.

Verbis: καθίσθετε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, *sedebitis etiam vos in duodecim thronis, iunguntur, κληύοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τῆ Ἰσραήλ, & iudicabitis duodecim tribus Israel.* Vbi facile intelligitur haec ira cohaerere, vt separari nequeant. Nec tamen ideo existimandum est, καθίζων *sedere*, idem esse atque κληύων, *iudicare.* Illud enim regno gaudere, hoc imperio *uti*, denotat. Quod vt distinctius perspiciatur singula verba sigillatim exponere, pro viribus conabimur.

§. X.

Per τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ, *siue tribus Israel duodecim*, hic omnes indicantur Iacobi. * Cumque Israelis φυλὰς *tribus* apostolorum iudicio subiiciendas seruator optimus commemorat; a sensu proprio discedere, omnino prohibebimur; ** licet interdum quoque Israelis nomine illi venire soleant, qui Israelem imitati, fidem Deo habent, atque precibus & lacrymis cum eo luctantur. *conf. Ierem. XXXI, 33. Ebr. VIII, 8, 10. coll. Ioan. I, 47.*

* Vt enim Iacobus & lacrymando & orando Deo superior discessit, *Hor. XII, 4, 5.* Israel idcirco nominatus ab angelo: *Gen. XXXII, 28.* ita, Deo sapienter cuncta dispensante, idem nomen eius progenies fortita est; quo ad certamen simile incitaretur prouocareturque. *conf. Matth. II, 6. Luc. IV, 25, 27. Actor. XIII, 24. Rom. IX, 31. Exod. V, 2. Num. XXIII, 21. XXIV, 5. Deuter. XXXIII, 28. cet.*

** Atque nos solos fide praeditos eo minus hic per Israelis tribus intelligere, adeoque a sensu proprio discedere

cedere possumus; quod inde sequeretur, ut pii tantum iudices apostolos nanciscerentur. Tu vero, haec concedens, tredecim tamen tribus Israelis potius numerandas esse, contendis; quandoquidem in duas tribus Iosepheae abiit. conf. *Gen. XLVIII, 5, 16*. Age vero, Leuiticam, ex diuino praescripto reliquis Iacobeis non annumerandam, *Num. I, 47, 48. 49. II, 33*. sed Deo sacram sorteque carentem *Num. XVIII, 24. Deuter. X, 9. Ios. XIII, 14, 33. Ezech. XLIV, 28*. deme; atque iterum duodecim habebis tribus.

§. XI.

Quando ergo duodecim Israelis tribus apostolorum iudicium dicuntur subiturae: inde manifestum est, non posse fieri, ut Iacobeorum quisquam, siue pius fuerit, siue impius, apostolos recuset iudices; unde vocem *νηγουρες iudicantes* pro diuerso respectu diuersa significatione gaudere * cuiilibet patet. Quodsi enim ad impios respexeris; verbum *νηγειν*, quod proprie significat *iudicare*, nihil aliud hic notat, quam *κατακρισειν* siue *caussa cognita damnare*.** Ad pios vero duodecim tribuum Israelis, quos iudicaturi erunt apostoli, relatum, partim *absoluere**** partim *εξοχην* gaudere significat. Adeoque non de actu modo, verum etiam de statu iudicandi, seruatorem loqui, manifestum est.*

* Nemo enim erit temere, quin alia prorsus ratione cum piis, cum impiis alia, actum iri, plane perspiciat. Nam quia pii atque impii conditione animi ac vitae diuersissima vtuntur: nonne alienum esset a iustitia diuina, eodem pios iuxta atque impios habere loco?

** Quemadmodum enim, Graecos pro compositis simplicia verba saepe numero adferre, adeo notum est, ut demonstratione non indigeat: ita, ad vocem *νηγειν iudicare* quod attinet, ex locis *Ioan. III. 18. XII, 47. 48. XVI, 11*. aliisque abunde patet, eam non raro pro composita *κατακρισειν* adhiberi. Hic vero, vbi ad impios refertur *νηγειν* idem quoque esse atq; *κατακρισειν condemnare*, re ipsa condocemur. Cum enim iudicium haberi nequeat, quin aut absoluat, aut damnetur reus; & rationi non minus quam scripturae aduersetur, ut in

iudicio iustissimo sceleribus obstricti impunitatem adsequantur: quis est, quin intelligat, vocem κριβεν, ad impios relatum, per *condemnare* recte verti? Euincit idem Paulus, qui οὐκ οἶδατε, inquit, ὅτι οἱ ἄγγελοι τὸν κόσμον κρινούσι; καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κριβεται ὁ κόσμος, ἀναξιοί εἰσε κριτηρίων ἐλαχίστων; οὐκ οἶδατε, ὅτι ἄγγελους κρινούμεν; *an nescitis, sanctos de mundo iudicium esse facturos? Quodsi a vobis de mundo iudicandum est; an tantillis iudiciis indigni estis? An vos praeterit, nos etiam de angelis sententiam esse laturos? I. Cor. VI, 2. 3.* Hic enim vocem κριβεν idem atque *condemnare* esse, vel inde intelligitur, quod nemo iuerit inficias, de angelis damnandis Paulum loqui. Quodsi vero omnes fide praediti damnaturi mundum dicuntur; haud dubie apostolorum hac in re potiores erunt partes. Vbi tamen canon SALOMONIS GLASSII in *philolog. sac. lib. III. tract. III. can. XXII. p. m. 805. seqq.* probe obseruandus est: *aeterna verba tribuuntur etiam illis, qui non propriissime et influxu proprio, id agunt, quod verba significant, sed certa tantum ratione concurrunt.* Inde enim patet, verbum κριβεντες eos indicare, qui iudicium & condemnationem impiorum ex Israelitis, tamquam Christi iudicis supremi assessores, & diuinae gloriae praeceteris confortes, approbabant. *conf. GLASSIUS l.c. p. m. 809.*

*** Tibi vero dubium haeret, an ad fide praeditos iudicium sit extendendum: cum Christus diserte, credentes in se iudicatum iri, neget, *Ioh. III, 18*; adeoque, hanc significationem vocis κριβεν plane cessare debere; inde confici, existimas. verum si consideraueris, quae *II. Cor. V. 10. et Rom. XIV, 10.* perspicue docentur: verba Christi ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κριβεται non de iudicio, sed de damnatione agere, facile intelliges. Quocirca recte quoque vertit SEBASTIANVS CASTELLIO: *qui in eum credit, non damnabitur.* Quodsi ergo futurum est, vt instructi fide, ab Israele oriundi, iudicentur ab apostolis: horum intuitu quin verbum κριβεν *absoluere* significet, quis dubitauerit, nisi qui sibi fingat iudices ab omni remotissimos iusticia apostolos? Interim idem canon, quem supra, cum de damnatione diceremus, ex GLASSIO adduximus, hic obseruandus est: cum primae partes absoluendi Christo Seruatori debeantur.

* Quod vt euincamus, repetendum videtur, quod supra ad §. VII. n. *** monuimus, futurum esse, vt apostoli in thronis duodecim

decim, duodecim Israelis tribus iudicantes, sine fine sedeant. Ex quo conficitur, statum intelligi, quo & sedeant & iudicent apostoli. Quando enim dicitur: *καθίσθητε κληροντες, sedebitis iudicantes*, participium futuro, Graecorum more, ita iungitur, vt recte verti possit, *sedebitis & iudicabitis*; id quod infinita loca probant, ita vt, ea adferre, superuacaneum foret. Quodsi vero, quod supra, ni fallor, euicimus, in thronis sine fine sedent: fieri nequit, quin & sine fine iudicent. Quando enim dicitur: *καθίσθητε κληροντες, sedebitis iudicantes*, tamdiu eos fore iudices, quamdiu sedent, inde intelligitur. Quodsi vero sine fine sedebunt *κληροντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ, iudicantes duodecim tribus Israel*: non de actu modo, verum etiam de statu iudicandi, Seruatorem loqui, manifestum est. Quae cum ita sint; non potest fieri, quin per *τὸς κληροντας* intelligantur, *qui alios potentia & excellentia antecedunt*. Nam de hominibus, aeterna praeditis felicitate, loquimur: quorum corda, vti intentissimo amore abundabunt; ita nullo indigebunt iudice, qui lites ortas componat. Ipsorum tamen iudices futuri apostoli dicuntur. Vnde facile perspicitur, non nisi de excellentia potentiaque, quae inter beatos fore diserte dicitur, *I. Cor. XV, 41. 42.* iudicium, quod apostolis ratione beatorum tribuitur, intelligendum esse. Licet enim vox *κληρον* in nouo testamento ad statum & excellentiam singularem, si a loco hoc discesseris, non facile referatur: in versione tamen veteris testamenti, quam LXX interpretum dicunt, eandem de singulari *ἐξοχῆ* atque statu iudicandi saepius adhiberi, loca *Iudic. X, 2. 3. XII, 7. 8. 9. 11. 13. 14.* aliaque, dubitare sinunt neminem. His itaque significationibus, ad scopum seruatoris collineantibus, atque secum amice conspirantibus, cum verbum *κληρον* gaudeat; eas ideo coniungere consultum duximus, ne vocis vi ac significationi a spiritu sancto nullis limitibus circumscriptae detrahere videremur: praeclare idem monente ven. IO. IAC. RAMBACHIO, in *institutionibus hermeneuticae sacrae lib. II. cap. VII. §. XV. p. 287. seqq. & l. c. §. XVI. pag. 291.*

§. XII.

Tempus praemii propositi Seruator his definit verbis: *ἐν τῇ καλυγγοσειᾳ ὄραν καθίσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, in statu renouati mundi cum sederit homo in throno suo glorioso.** Nam vocem *καλυγγοσειᾳ* non tam cum verbis *supra-*

*quod facile
ca supra citat
Paulina I Cor.
ἀγγέλου κ
conf. cap. III*

superioribus *οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, qui sequuti estis me*, quam cum inferioribus: *ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, cum sederit homo in throno suo glorioso, cohaerere*,** & nexus omnis sermonis,*** & plurimorum codicum interpunctio, * & res ipsa, ** & locus parallelus *Luc. XXII, 28. docet.****

* Non quidem hora, dies, mensis, annus definite indicatur, quo tantam gloriam consequuturi sint apostoli. Nec tamen ideo incertum praemium putandum. Fieri enim nequit, quin Christus thronum suum occupet. Ergo etiam apostolos certissima manet gloria.

** Sunt, qui, ad priora verba *παλιγγενεσίαν* referentes, ad modum, quo Christum sequerentur discipuli, animaduertendum esse, contendunt: quandoquidem fieri nequeat, ut Christum sequantur, qui non renati, diuina mente carent. Nec hac in re falluntur; cum non renati, & diuinae vitae expertes, non magis Christi vestigia legant, quam mortui viuunt. Verum inde non confici, ut *παλιγγενεσία* ad verba *οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, qui me sequuti estis*, pertineat, dicenda demonstrabunt.

*** Patet ex superioribus, Christum omnia sibi postposita uel le. Nam ideo opulentum iuuenem sapientissime grauissimeque coarguerat, quod suas diuitias maioris faciebat, quam paupertatem Christi: quandoquidem iustus Christum sequi, omnibus diuenditis, abibat tristis. Fiebat quidem hoc inde, quod nouam mentem nondum induisset. Nec negandum, Christi uerba, quibus eum omnia, quae haberet, vendere iubebat, eo tendere, ut animum eiusdem & captum & fultum opulentia, planum faceret. Nam palam fieri oportebat, eum a pietate tantum abesse, ut ne primo quidem praeepto, quod Deum docet anteferre omnibus, obtemperauerit. Unde colligere poterat, sibi primum id agendum esse, ut nasceretur denuo, & diuinam uitam obtineret. Non minus tamen manifestum est, uerba Christi: *ἀκολουθεῖ μοι, sequere me, v. 21.* proprie intelligenda esse. Ipsi etiam apostoli ea ita acceperunt. Nam Petrus, Ἰδοὺ, inquit, *ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησαμέν σοι, ecce, nos te sequuti omnia reliquimus. vers. 27.* Hic non de regeneratione; sed speciatim de eo loquitur, quod Christum

sum sequuti omnia reliquerint. His ergo verbis verba Christi:
ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, vos qui me sequuti estis, cum respon-
deant: quis est, quin videat, rem acu non tangere, qui
παλιγγενεσίαν huc aduocant?

* Noui quidem testamenti interstinctiones, diuinam origi-
 nem ignorantem, tantae auctoritatis non sunt, vt ab iis discede-
 re non liceat. conf. ven. IOAN. GEORG. PRITII *introducō in lecti-*
onem noui testamenti cap. XXVII. §. V. VI. Nec tamen etiam ratio-
 ni consentaneum videtur, easdem temere reiicere, vel nullo loco
 habere. Hic vero antiquiorum codicum plurimos incisum ante
παλιγγενεσίαν habere, docet IOAN. CLERICVS *ad b. l.*

** Si enim dicendum, quod res est, non tam ipsa regene-
 ratione, quam potius regenerati, Christum sequimur. Quid est
 enim *παλιγγενεσία*, si eam *regenerationem* dicas, nisi virium
 spiritualium ad vitam nouam productio. *Eph. II, 5. Rom. VI, 11.*
 Quas qui consequitur, is quidem in eum statum deuenit, quo
 Christum sequi possit. Tunc enim demum homo incipit, & fa-
 pientia, & amore, & modestia, & patientia, & castitate, & pre-
 cibus Christum sequi. Itaque non in regeneratione, sed post re-
 generationem, Christum sequimur. Interim certissimum est,
 neminem Christum sequi posse, nisi denuo nascatur.

*** Qui dicuntur *οἱ ἀκολουθήσαντες τῷ Χριστῷ, sequuti Christum,*
 eos *Luc. XXII. 28.* Christus ita alloquitur: *ὑμεῖς ἐσθε οἱ διαμενημόνες*
μετ' ἐμῆ ἐν τοῖς πειρασμοῖς με, vos estis, qui mecum permanseritis in
meis aduersis. Non ergo de regeneratione, seu virium spirituali-
 um ad diuinam vitam productione, sed potius de vitae diuinæ de-
 monstratione, Christus loquitur. Vnde intelligitur, voci *ἀκολου-*
θήσαντες τὴν παλιγγενεσίαν male iungi.

§. XIII.

Verum in diuersas abeunt sententias, qui *παλιγγενεσίας*
 vocem exponunt.* In eo quidem omnes conveniunt, eam
 nouum, seu secundum statum indicare.** Different vero
 in

in eo, quod alii ad praesens, ad futurum saeculum alii, eam referunt.***

* Gentilium philosophi non vno modo *παλιγγενεσίας* v-
tuntur voce. Pythagoraei ea indicabant reditum mentis mortui
in corpus alterius viuentis. Stoici vero mundi instaurationem, post
eius exustionem & euerfionem futuram, ea significabant, vt plu-
ribus ostendit THOMAS GATAKERVUS, in *notis ad Marci Antonini*
lib. XI. §. I. Quemnam apud patres, quos dicunt, ecclesiae ob-
tineat vsus, ostendit GOTTFRIDVS OLEARIVS in *observationibus*
facris ad euangelium Matthaei obs. LXI. p. 541. Vnde necesse non
videtur, denuo rem dictam dicere.

** Non tantum origo, verum vsus etiam vocis *παλιγγενεσίας*
declarat, ea nouum seu secundum statum significari. Descendit
enim ex adverbio *πάλιν*, quod saepe restitutionem corrupti atque
deprauati innuit, *Gal. II, 18. Rom. XI, 23.* & voce *γένεσις*, *gene-*
ratio, vt alteram quasi generationem eam possis dicere. Quodsi
etiam significationes speciales, quas *παλιγγενεσίας* obtinet, colliga-
mus: omnes nouum statum inuoluere, deprehendemus. Siue e-
nim reditum mentis defuncti in corpus viuentis; siue restauratio-
nem mundi post eius euerfionem; siue nouae & diuinae mentis
creationem, vt *Tit. III, 5.* siue restitutionem mortuorum per re-
surrectionem; siue peculiarem noui testamenti oeconomiam; si-
ue nouam futuri saeculi faciem, ea intelligamus: fieri nequit, quin
nouum & secundum statum cogitemus.

*** Nobis nunc de eo sermo non est, quid alias significet
παλιγγενεσίας, sed quid hic per eam Christus intellectum velit.
Nec omnes, verum praecipuas sententias commemorare, nostrum
ducimus. Eas autem partim ad praesens, partim ad futurum sae-
culum respicere, facile adparet. Quae ad praesens spectant sae-
culum sententiae, duplicis sunt generis: cum alii de nouae men-
tis creatione, alii de oeconomia noui testamenti, *παλιγγενεσίας*
explicent. Priorem opinionem fouent, qui *παλιγγενεσίας* ad
voces *ὁμείς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, vos qui sequuti estis me*, anne-
ctunt: posteriorem cum viris longe doctissimis ven. IOAN. REIN-
HARDVS RVUS, in *harmonia euangelistarum, lib. V. part. II. sect. III.*
cap.

cap. XX. p. 997. Sed &, qui ad futurum saeculum παλιγγενεσί-
ων referunt, duplicis sunt generis, cum, eam, vel de resurrectione
cum AVGVSTINO; in ep. ad Pelag. lib. III. c. III. vel de noua futuri ae-
ui facie cum GOTTFRIDO OLEARIO, l. c. p. 541. exponendam, cen-
seant.

§. XIV.

Nobis παλιγγενεσία ad futurum saeculum ideo vide-
tur referenda, quod non tantum scopus verborum Christi; *
verum etiam locus parallelus Luc. XXII, 29, 30. ** illud requi-
rit atque postulat.

* De eo iam §. III. diximus. Nimirum ingentia apostolis
parata praemia v. 28. 29. ostendere volebat Christus. Ea vero ad
hancce tantum vitam reuocari nequeunt. Diferte enim Paulus,
εἰ ἐν τῇ ζωῇ τούτῃ, inquit, ἡλπιότες ἔσμεν ἐν χρεῖσιν μόνον,
ἐλευσνότεροι πάντων ἀνθρώπων ἔσμεν, si huius dumtaxat vitae gra-
tia in Christo spem habemus, sumus omnium hominum miserrimi. I.
Cor. XV, 19. Haec enim vita non tam praemia, quam labo-
rem; non tam triumphum, quam bellum; non tam lucem, quam
crucem adfert. Non ergo magni quid Seruator promississet, si
tantum ad huius aetatis praemia eos respicere iussisset. Et tamen
labore maiora praemia Seruator commemorare volebat. Cum-
que vers. 29. omnibus fide praeditis vita promittatur sempiterna;
quis credat apostolis huius tantum vitae promissa dari?

** Ibi enim Seruator ita loquitur: καὶ γὰρ διατίθειμαι ὑμῖν,
παθὼς διέθετό μοι ὁ πατήρ μου βασιλείαν ἵνα ἐδίητε καὶ πί-
νητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου κ. τ. λ. Et ego
dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus, regnum, ut edatis et
bibatis super mensam meam in regno meo cet. Quae ergo Matth.
XIX, 28. dicitur παλιγγενεσία, ea Luc. XXII, 29. vocatur βα-
σιλεία regnum Christi. Hoc autem Christi regnum non est huius
mundi. Ioan. XVIII. 36. Quamquam enim regnum Dei interdum
dicatur regnum gratiae, Matth. XIII, 24. XVIII, 23. XX, 1. XXII, 2.
alibi: hic tamen Christi regnum aequae ac II. Petr. I, 11. Eph. V, 5.

ad saeculum futurum vel ideo referendum est, quod additur:
ἵνα ἐδίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου. & bibatis & bibatis super mensam meam in regno meo: quae dicendi ratio non nisi bonorum diuinorum, in vita aeterna exhibendorum, significat perceptionem atque usum. conf. Luc. XIV, 15. Apoc. II, 7. XXII. 2.

§. XV.

Quando vero ad futurum saeculum *παλιγγενεσίαν* re-
 icimus; non tantum resurrectionem, sed omnem renouati
 mundi statum* ea intelligimus. Nam praeter locum paral-
 lelum *Luc. XXII, 29. 30.* ** verba, quae sequuntur, *ὅταν καθίσῃ ὁ*
υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, quando sedebit homo in
*throno suo glorioso, **** hanc significationem requirunt.

* Dum omnem renouati mundi statum *παλιγγενεσίαν* vocamus; illorum accedimus sententiae, qui, mundum ex hoc in nouum transcurum, statuunt. Neque enim errare putamus, qui *παλιγγενεσίαν* existimant, ubi caeli noui, terra noua, omnia noua edentur. *II. Petr. III. 13. Apocal. XXI, 1. 5.* Atque hac in re sententiam B. GOTTFRIDI OLEARII in *obseru. sacr. in euangel. Matth. obs. LXI. §. V. p. 541.* nostram facimus. Quodsi vero *παλιγγενεσία* ad caelos novos, terram nouam, omnia noua spectat: haud videmus, quomodo caelum & terra plane evertantur & reuertantur in nihilum: vt multi, & doctrina & sapientia praestantes viri, putant. Quae enim secundum promissum Dei *πάντα γεννῶνται, denno eduntur;* eorum naturam plane destrui & aboleri, quis obicere poterit? Quae vero huius *παλιγγενεσίας, restitutionis,* ratio futura sit, ex *II. Petr., III. 10.* videre possumus. Ibi enim dicitur: *οἱ οὐρανοὶ ῥοιζήδον παρελεύονται, σοιχεῖα δὲ καινούμενα λυθίσονται, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαίσεται.* caeli stridenter praeteribunt, elementa vero aestuantia soluentur, & terra, & quae in ipsa, opera, exurentur. Verum institutum nostrum ad ipsam rem accedere, nos prohibet. Nec opus est, rem actam agere, cum omnia exhibeat argumenta *nodus in scirpo & quidem Paulino, de gemitu & liberatione creaturae Rom. VIII, 18, 19-23. inmodatus praeter alios*

alios a D. V. E. LOESCHERO, enodatus a IOACHIMO LANGIO. Id vnum adiciendum putamus, παλιγγενεσίαν & ἀποκατάστασιν τῶν πάντων, restitutionem omnium rerum, Act. III, 21. nobis cum B. GOTTFRIDO OLEARIO l. c. p. 541. vnum idemque esse. Sed & τὸν αἰῶνα μέλλοντα, futurum saeculum, Eph. I, 21. Ebr. VI, 5. & τὴν ὁκουμένην τὴν μέλλουσαν, orbem futurum, Ebr. II, 5. cum παλιγγενεσία conuenire, existimamus.

** Enim vero Luc. XXII, 29, 30. Christus regnum commemorat, vbi futurum sit, vt in sua mensa edant & bibant. Cui regno Christi cum παλιγγενεσία respondeat; nemo non perspicit, de sola resurrectione eam non posse explicari, sed ad omnem renouati mundi statum pertinere.

*** Indicant nimirum haec verba, iusto arctioribus limitibus rem circumscribere, qui solam resurrectionem παλιγγενεσίας voce intellectam cupiunt. Non tantum enim in resurrectione, sed etiam in sempiterna saecula, Christus glorioso suo folio vtetur. Psalm. XLV, 7. Ebr. I, 8, quandoquidem regnum eius finem ignorat. I. Paral. XIX, 12. Ier. X, 10.

§. XVI.

Quae cum eiusmodi videantur, vt rationibus idoneis euerti nequeant: * non facilius instaurationem diuinae vitae, ** quam noui foederis oeconomiam, *** deprehenderis in hac παλιγγενεσία.

* Praecipuum argumentum, quo eam sententiam, quae παλιγγενεσίαν, Christo memoratam, futuro saeculo adscribit, adiri possis, verbis: ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ. quando sedebit homo in throno suo glorioso, superstruitur. Qui eo nituntur, voce παλιγγενεσίας noui foederis oeconomiam non posse non inuolui, putant; quod Christus iam tempore noui testamenti, occupato caelo, Act. III, 21. in folio patris sedeat. Ebr. XII, 2. Verum non destruit nostram sententiam, quamquam magna roboris specie gaudeat, hoc argumentum; si modo obseruamus, alium dici patris, alium filii thronum, Apoc. III, 21.

In thronum patris, id est caelum, *Pf. II, 4. Es. LXVI, 1. Matth. V, 24. Christus sublatuſ est, Act. I, 9, 11. Marc. XVI, 19. Luc. XXIV, 51. & ad dextram Dei confedit. Ebr. I, 3, 13. VIII, 1. XII, 2.* Quemadmodum enim populis, qui orientem spectant, in more positum erat, eiusmodi thronis vti, qui tam late patebant, vt reges, alios etiam, quos maximi faciebant, in iis collocare secum possent, vt pluribus ostendit, quem iam ad *y. VI. n. ** laudauimus, *CAMPEGIVS VITRINGA*, in *obseru. sacris loco iam citato*; ita Christus ἀνθρώπου πατρῶς, *more humano*, in solio ad dextram patris confedisſe, id est, summam maiestatem atque gloriam obtinuisse, dicitur. *conf. Eph. I, 20-23. Ebr. II, 8, 9. Pf. VIII, 7, 8. Phil. II, 9, 10, 11.* Atque hocce patris throno vtetur, donec hostes omnes pedum eius facti fuerint scabellum, *Ebr. I, 13. Pf. CX, 1. Matth. XXII, 44. Marc. XII, 36. Luc. XX, 42, 43. Act. II, 34, 35. I. Cor. XV, 25, 26. Ebr. X, 12, 13.* Nonne, inquis, Christus hostes iam vicit? Vicit, *Apoc. III, 21.* At nondum omnes facti sunt pedum eius scabellum. Id vero quando fiet? Ἰταν τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν, ἢ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθάνασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος. Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ἄδη, τὸ νίκος; *Postquam hoc corruptibile induerit incorruptibilitatem, & mortale illud induerit immortalitatem, τότε TUNC fiet illud, quod scriptum est: Absorpta est mors ad victoriam. Vbi tuus, mors, aculeus? ubi tua, o sepulcrum, victoria? I. Cor. XV, 54, 55.* Hoc vero futurum est in resurrectione, *conf. v. 51, 52.* Tunc igitur, τότε, cum nempe homo venerit ad iudicium, καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, *sedebit in throno gloriae suae, Matth. XXV, 31.* Videmus ergo, verba ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, *cum sedebit homo in throno suo glorioso, non euincere, vt παλιγγενεσίας ad tempus noui foederis referenda sit.*

** Quamquam *Tit. III, 5. παλιγγενεσία* ita accipitur, vt cum iis, quae *Ioan. III, 5.* leguntur, ἐὼν μή τις γεννηθῆ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, *nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu*, idem sit: hic tamen ita verti nulla ratione potest. Nititur enim haecce *παλιγγενεσίας* explicatio, qua regenerationem significare dicitur, sententia illa, quae verbis, οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, qui sequuti estis

sis me, iungit ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ. Cum vero hoc fundamentum supra iam §. XII. concussum sit; non potest non corruiere, quod illo superstruitur.

*** Specie non caret opinio, quae noui foederis oeconomiam παλιγγενεσίαν dicit. Negari enim nequit, orbem velut immutatum esse, & nouam induisse faciem, vbi tanta multitudo gentium, quae antea sine Christo, & a republica Israelitica aliena erat, foederibus promissionis carebat, spem non habebat, & Dei expers erat in mundo, Eph. II, 12. christiana fide imbuta est. Sed & non exiguis difficultatibus ea sententia laborat, & verbis planissimis: καθίσθετε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρινόντες τοὺς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ. *sedebitis etiam vos super duodecim thronis & iudicabitis duodecim tribus Israelis*, hunc sensum tribuere cogit: vt emini auctoritate infallibili in damnandis peruersis doctrinis hominum. Vellent Romanae ecclesiae addicti, vt ista verba de hoc mundo explicari possent. Tum enim potiora de imperio clericorum haberent dicta. Sed quilibet intelligit, non esset recedendum hic a propria verborum significatione: cum nulla id facere nos cogat necessitas.

§. XVII.

Ceterum vt vnitatis numerus, quo παλιγγενεσία dicitur, repetitam mundi restaurationem, quam fugebant Stoici, refutat ac euertit: ita vocis παλιγγενεσίας vsu communita origo, fatalem necessitatem, quam iidem somniabant, renouati mundi causam esse, cogitare vetat. ** Sed & ordo insolens, quo παλιγγενεσία legitur, vbi secundum structuram vocum, quam ordinariam & naturalem vocant, quas excipere deberet, vocibus anteponitur, Christum definite tempus gloriae, quae apostolos maneret, indicare voluisse docet. ***

* Docet nimirum vnitatis numerus, vnam tantum παλιγγενεσίαν, siue mundi instaurationem, esse. Sacrae etiam litterae plures vna παλιγγενεσίᾳ ignorant. Fieri ergo nequit, quin stratus

tus ille nouus mundi in sempiternum duret. Nec etiam vlla datur
 ratio, cur finire debeat. Sententia itaque Stoicorum, qui infinitas
 mundi exustiones, hinc & *παλιγγενεσίας* statuebant, longe a ver-
 itate est remota. conf. IACOBVS THOMASIVS in *exercitatione de stoi-
 ca mundi exustione thesi XVI. pag. 17.* Hinc & *διώγες* M. LVDOVI-
 CI GERHARDI, in *systemate ἀποκαταστάσεως cap. III. §.
 CCXVI. seqq. pag. 183. seqq.* expositi, qui idem, quod Stoicorum
 renouati mundi, indicare videntur, merito reiciuntur.

** Non arbitrio Dei, sed fatali naturae necessitati, mundi im-
 mutationem tribuisse Stoicos, euincit IACOBVS THOMASIVS *l. c. thes.
 XI. p. 12. 13.* Haec vero sententia vt scripturae sacrae non minus,
 quam sanae rationi, inimica est: ita eiusmodi instaurationem
παλιγγενεσίας dicere, absurdum puto. Quemadmodum enim
 mundi *γένεσις* generatio sine auctore esse nequit; ita & *παλιγγε-
 νεσία* sine causa non datur. Fatum vero Stoicum huc aduocare,
 idem est, ac nullam eius causam dicere. Nullum est enim, quod
 Stoici crepabant, fatum.

*** Singularem positum verborum Christi omni ratione care-
 re, nemo temere adfirmauerit, qui veritatis studio mouetur. Cum
 enim ne homo quidem, aliqua saltem sapientia praeditus, ita loqui
 soleat, vt ordinarium dicendi modum, nisi causam habeat, teme-
 re relinquat atque negligat: quis credat, Christum, ipsam sapienti-
 am, sui adeo oblitum esse, vt a dicendi consuetudine, nulla inductus
 ratione, deflectere non dubitaret. Oportet ergo causam habuisse
 Christum, quando inuerso ordine verborum dixit: *ἐν τῇ παλιγγε-
 νεσίᾳ; ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐ-
 τοῦ, καθίσετε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δωδεκά θρόνων κ. τ. λ.* in *statu reno-
 uati mundi, cum sederit homo in throno suo glorioso, sedebitis & vos
 in duodecim thronis &c.* Nam alias, tempore postposito, ita di-
 ci consuevit: *vos sedebitis in duodecim thronis & iudicabitis duodecim
 tribus Israelis in statu renouati mundi, ubi sederit homo in glorioso suo
 throno.* Quamquam enim non omnis synchysis seu verborum
 traiectio commixtioque, quam scriptura frequentissime vsurpat, vt
 SAL. GLASSIVS *philol. sacr. lib. IV. tract. II. obs. XXXV. p. m. 1240. seqq.*
 ostendit, singulare quid inuoluat atque prodatur, nullam tamen syn-
 chysin, licet in re grauissima conspicuam, certa ratione niti, qui
 au.

audeat asserere; nae! is vel ignorantiam vel malitiam magnam proderet. Cum vero & in aliis sermonibus, quos viri sancti & diuino spiritu referti, habuerunt, synchysis adfectum sapiat, vt vener. IO. IAC. RAMBACHIVS in *institutionibus hermeneuticæ sacrae lib. II. cap. III. §. IX. p. 132.* monet: eo minus verbis Christi, in quibus summa sapientia elucet, hoc abiudicare licet; quo maiori optimus Seruator, beata diuinitate gaudens, prae reliquis variis omnibus, qui vmquam docuerunt, praerogatiua praeditus est. Cur vero Christus hic praemittit tempus; nisi vt discipulos commonefaciat, non tam de praesentis, quam futurae aetatis, regno ipsis cogitandum esse? Quemadmodum enim ipse prius, quam variis calamitatibus confectus esset, thronum patris non occupauit; ita discipulos eandem viam incedere, & tunc demum regno potiri volebat. *Rom. VIII, 17.* Docet etiam Seruator optimus, promissionum diuinarum scrutatori, nisi in luce caecutire velit, id summa ope agendum esse, vt de tempore, quo euentura sint, quae Deus promisit, diligenter cogitet: sicut & veteris instrumenti vates fecerunt, de quibus Petrus: *περὶ ἧς σωτηρίας, inquit, ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύησαν προφῆται οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες. ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα χριστοῦ, κ. τ. λ. quam salutem exquisuerunt & perscrutati sunt vates, qui de conferenda in vos gratia vaticinati sunt, scrutantes quodnam & quale tempus indicaret Christi spiritus, quo erant praediti cor. I. epist. I. 10. 11.*

§. XVIII.

Παλιγγενεσία iunguntur verba: ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, cum sederit homo in throno suo glorioso. Vbi quidem, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, filius hominis, siue natus homine, idem est, ac si dicas homo.* Cum vero Christus desce loquatur: verba, ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, cum sederit homo in throno suo glorioso, idem per enallagen indicant, atque: cum ego sedero in throno meo glorioso.**

* Solent cum Ebraei, tum Graeci, vocem filius variis iungere vocibus, quod pluribus declarat SALOMO GLASSIVS *philol. sacr. lib.*

lib. III. tract. I. canone XXXVI. p. m. 656. seq. Nos vero latine vno verbo interdum indicare possumus subiectam, quod duobus & Ebraei & Graeci dixerunt. conf. cel. CHRIST. STOCKII *interpres graecus nou. testam. cap. II. §. 41. p. 36.* Nemo igitur nobis vitio dabit, si filium hominis vertamus hominem.

**** Pro pronomine demonstratio quandoque ipsum nomen eius, qui loquitur, poni, docet SAL. GLASSIUS philol. saer. lib. III. tr. II. can. VIII. p. m. 709.** Eadem ergo enallage Christus in tertia persona filium hominis, siue hominem, sapissime se ipsum dicit; *Matth. VIII, 20, Luc. XIX. 10. cet.* Nec sine ratione Christum ita se vocare, per eius sapientiam existimare licet. Quid est vero, cur hominem *νοῦν* *ἐξ ὅχου* se Christus dicat? Primum, verum hominem carnis atque sanguinis infantum more participem, *Ebr. II, 14.* se ipsum sistit. Tum, ad *semen mulieris, Gen. III, 15.* id est, hominem, facta diaboli euerfurum, *I. Ioan. III, 8.* discipulos respicere iubet. Deinde, se hominem, non minus, quam Adamam, vniuersum genus hominum referentem, demonstrat; *Rom. V, 15. 17. 18. 19.* quod vnus hic *ὁ ἄνθρωπος, homo, Iesus Christus, μεσίτης, mediator,* inter nos & Deum factus, redemit. *I. Tim. II, 5. 6.* Denique, se ideo praecipue dicit hominem, quod vnus omnium hominum maxime esset homo. Reliqui enim homines, imagine diuina priuati, a natura sua, peccato indulgentes, adeo defecerant, vt, brutis quam hominibus similiores, euaderent. Vnde & in sacris litteris boui, asino, hircundini, formicae, ciconiae postponuntur, & comparantur, suis, canibus, lupis, serpentibus, vulpibus, aliisque brutis. Christus vero, vt iustitia, amore, sapientia, bonitate, patientia, modestia, omnique virtute, quae hominem brutis excellentiorem reddit, vnice effulget; siquidem patris imagine gaudet: ita vnus omnium homo dici meretur. Ceterum Christum, se hominem regno potiturum, adferens; simul naturam humanam, diuinae in sempiterna saecula iunctam manere, confirmat.

§. XIX.

Vt autem *ὁ θρόνος τῆς δόξης* recte vertitur *thronus gloriosus*; * ita cum fore dicitur, vt Christus sedeat in throno glori-

glorioso; ** eum throno, non tantum vere vsurum, *** sed & regno simul potiturum indicatur.*

* Et Ebraei & Graeci substantiuo substantiuum ita consueverunt iungere, vt in casu gignendi adiectiuum locum obtineat. conf. SALOMO GLASSIVS *philol. sacr. lib. III. tract. I. canone VIII. num. 2. p. m. 563. seqq.* Cumque voce δόξα, gloria, scriptores sacri ita etiam vrantur, e. g. ὁ Θεὸς τῆς δόξης, Deus gloriae, id est, gloriosus; Act. VII, 2. τὸ σῶμα τῆς δόξης, corpus gloriae, id est, gloriosum Philip. III, 21. cet. quis θεόθεν τῆς δόξης bene verti thronum gloriosum negauerit? Vt vero δόξα, partim ipsam gloriam, significat; quod ex omnibus, ubi occurrit, locis intelligitur: ita thronus gloriae dicitur, qui summa gloria & claritate conspicuus, a gloria & maiestate Christi profectus, & ad gloriam laudemque Christi comparatus est. Verum caue, existimes, sine ratione fieri, vt thronum gloriae, non autem thronum gloriosum, Christus dicat. Hoc enim & thronum, & gloriam, sigillatim considerare docet, vt deinde throno eo maius statuamus pretium. Vti enim ea Christus gloria vtitur, qua maior vlla cogitari nequit: ita thronus ita gloriosus erit, vt omnem praestanti- am superet. Confer. quae supra ad §. VI, n. * E' ** diximus.

** Quemadmodum verbum καθίζω in genere medio, partim sedere, partim collocare denotat; vt supra obseruauimus; §. VII. not. ult. ita neutra significatio hic negligenda & reiicienda est. Cum enim Christus, verus Deus ipse sedem gloriosam occupat: tum hominum μεσίτης, mediator, eam hereditatis iure a patre sortitur. Ebr. I, 2.

*** Christus enim in παλιγγενεσία, siue renouati mundi statu, etiam se dicit hominem. Ergo verum quoque, quamquam gloria abundans, corpus habebit. Culpandi ergo, ni fallor, non sunt, qui eum throno proprie sic dicto vsurum statuunt, cuius tamen rationem ignoramus. Adde, quae iam supra ad §. VI. not. ult. monuimus.

* Sedere enim in throno per metonymiam idem innuere atque regno vti §. VII. n. * iam ostendimus. Hic vero fieri nequit,

quit, quin idem significet; cum *Luc. XXII, 30.* discrete βασιλεία, regnum, Christi commemoretur.

§. XX.

Atque haec fuerunt, quae de *vers. 28.* differere, ratum duximus. Dum autem pergimus ad illustrationem subsequen-
tium versiculorum; primum observamus, *versiculus 29.* qui *versiculo 28.* ad solos apostolos spectanti, ut supra
euicimus, * opponitur, ad omnes omnino fide praedicos, qui propter Christum sua omnia posthabeant, pertinere;
quod quidem vel ex pronomine πᾶς; *omnis*, intelligitur. **

* conf. supra §. V.

** Quamquam nomen πᾶς interdum non tam omnes, quam plerosque, indicat; *Act. II, 5. Matth. IV, 23.* cet. hic tamen omnino ita est vertendum, ut eius propria, qua omnes denotat, ut ex *I. Tim. II, 4. II. Petr. III, 9.* cet. constat, significatio retineatur. Praeterquam enim, quod a significato primo recedere, & aliam explicationem quaerere, nulla ratione cogimur: antecedens, solos apostolos commemorans, versiculus; huic oppositus, vniuersalem innuit promissionem. Quid? quod Dei iusta bonitas requirit, ut apostolos non tantum, verum omnes etiam, qui Christo obtemperant, largiter remuneretur. *Rom. II, 5. 6. II. Cor. V, 10.* Patet etiam ex verbis parallelis *Marc. X, 29. 30.* οὐδέίς ἐστὶν ὃς ἀφῆκεν ὀμίαν κ. τ. λ. εἰ μὴ λάβῃ κ. τ. λ. & *Luc. XVIII, 29. 30.* οὐδέίς ἐστὶν ὃς ἀφῆκεν ὀμίαν κ. τ. λ. ὃς οὐ μὴ ἀπολάβῃ κ. τ. λ. *nemo est, qui reliquerit cet. quin accipiat cet.* hic omnes omnino, omnia Christo postponentes, indicari. Nec putandum, sexum sequiorem, Christum sequutum, tantis praemiis priuatum iri. Cum enim πᾶς masculino genere dicitur; ad vocem ἀνδρῶπιος, homo, Graecorum more, quibus frequens ellipsis arridet, omissam, respiciamus, oportet. Vnde intelligitur, particulam καὶ, ut *II. Cor. XII, 15. I. Ioan. IV, 3.* cet. recte verti, *quin immo*, ut apostolis Christus quasi dicat: vobis, vobis, inquam, tanta gloria parata est, ut duodecim thronis vtamini, & duodecim Israelis

lis tribus iudicetis: *quin immo*, non tantum vobis, sed omnibus etiam, qui omnia mihi postponunt, infinita praemia constituentur.

§. XXI.

Verba itaque: *πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίας*, * *ἢ ἀδελφούς*, ^η *ἢ ἀδελφούς*, ^η *ἢ πατέρας*, ^η *ἢ μητέρας*, ** *ἢ γυναῖκα*, *** *ἢ τέκνα*, * ^η *ἢ ἀγχοῦς*, ^η *ἔθηκεν τοῦ ὀνόματός μου*; *quisque, qui reliquerit domos, vel fratres, vel sorores, vel patrem, vel matrem, vel uxorem, vel natos, vel agros, propter nomen meum, huius versic. subiectum continent.*

* Loco *οἰκίας*, *domos*, *Luc. XVIII, 29. οἰκίας*, *domum*, numero vnitatis legitur. Nec tamen vlla verborum Christi pugna est. Dominus enim domus vnus, vnam, plurium, plures relinquit. Vterque iusto praemio adficietur.

** Vna voce *πατῆρ & μητῆρ* dicuntur *γονεῖς Luc. XVIII, 29.*

*** Vxorem relinquere hic idem esse, atque propter Christum eam posthabere, sermonis nexus ostendit.

* Per vocem *τέκνα* vtriusque sexus liberos merito intelligimus. conf. *Eph. VI, 1, 4. I. Tim. III, 4.*

§. XXII.

Quo vero planior euaderet oratio, per particulam *ἢ, vel*, * res quasdam carissimas, loco omnium, quibus animus hominum capitur, synecdochice enarrat Seruator. ** Verbum vero *ἀφῆκεν*, *relinquit*, & praesens, & praeteritum, & futurum tempus respicit. ***

* Adeoque non sine ratione Christus particula *ἢ, vel*, aliquoties hic vtitur. Indicare nimirum ea voluit, praemio defraudatum iri neminem, aliqua rerum in medium prolatarum carentem, vt patre, matre, vxore, liberis; si modo id, quod habet caris-

simum, propter Christum relinquat. Quodsi ergo cares domo, fratres; si fratribus, sorores; si sororibus, patrem; si patre, matrem; si matre, mulierem; si muliere, liberos; si liberis, agros; si agris, libros; si libris, teipsum propter Christum relinque: & certis atque infinitis praemiis adficieris.

** Scripturam sacram ita loqui, ut quae generatim dici possent, evidentiae causa, illustri specie proponat, ostendit SALOMO GLASSIUS in *philol. sacr. lib. V. tract. I. cap. XV. p. m. 1910. seqq.* Eodem ergo modo domus, fratres, sorores, parentes, vxor, filii, agri, a Christo enumerantur; cum omnia, quibus homines capiuntur, quamquam hic non commemorata, intellecta cupiat. Omnia enim, eaque carissima, relinquat, oportet, qui praemia aeterna consequi cupit. *Luc. XIV. 33.*

*** Vocem ἀφῆκεν, relinquit, ex verbo ἀφίμι, descendere, & generatim missionem indicare, nemo ignorat. Hic autem eam recte verti per relinquere, ex verbis Petri v. 27. ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, nos reliquimus omnia, ad quae Servator respicit, collato v. 21. item *Matth. IV. 20. 22. Luc. V. 11.* intelligitur. Simul inde percipitur, eam hic, tam de animo quam de corpore, capiendam esse. Non tantum enim, dum Christum sequebantur, corpore a suis aberant, sed & animum Christo ita addixerant, ut lubentissime a re familiari se abstraherent apostoli. Et sane Christo non probari, qui ipsum adentem corpore, animo adhaerent mundo, ex *Luc. XIV. 26. 33. & Matth. X. 37.* patet. Ibi enim: Εἴ τις, inquit, ἐρχεται πρὸς με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, κ. τ. λ. οὐ δύναται μου μαθητὴς εἶναι. Si quis ad me venit, nec odit suum patrem, & matrem cet. non potest esse meus discipulus. Hic autem: ὁ φιλοῦν, inquit, πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἐστὶ μου ἀξίος. κ. τ. λ. Qui patrem aut matrem amat super me, non est me dignus: cet. conf. *Deuter. XXXIII. 9.* De cetero probe notandum est, aoristum, quem hic habemus, omne tempus designare. Cum enim, ut modo §. XX. n. ** probauimus, hic versiculus ad omnes spectet, qui Christum suis omnibus priorem habent; fieri nequit, quin ἀφῆκεν & futurum & praeteritum, & praesens innuat. Idem ergo est, ac si Christus dicat: omnes, qui omnia vel reliquerunt, vel relinquunt, vel relicturni sunt, centuplum accipient. Non tantum ergo iis, qui Christi tempestate viu-

viuebant, & veteris testamenti viris diuinis, sed & nobis, qui horam vltimam attigimus, haec promissio data est. O ergo felices, qui propter Christum omnia relinquunt!

§. XXIII.

Cum primis notatu quoque digna sunt verba: *ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, propter nomen meum.* Haec enim omnes, qui rem familiarem, nec tamen propter Christum, negligunt, promissione priuant. * *Nomine autem Christi, partim ipse Christus, ** partim doctrina, *** partim regnum eius* intelligitur.

* Sunt, qui lucri causa patria excedunt, de quibus iam HORATIUS:

*Impiger extremos currit mercator ad Indos,
Per mare, pauperiem fugiens, per saxa, per ignes:*

lib. I. epistol. epist. I. Solebant & gentilium philosophi, philosophiae liberius vacaturi, omnia relinquere, vt pluribus ostendit IACOBVS ELSNERVS, in *obseru. sacr. in noui foederis libros ad h. l. p. 89.* Vt vero isti homines non propter Christum sua negligebant; ita illis etiam nulla hic statuuntur praemia.

** Ipsam interdum personam in scriptura facta *nomen* vocati, ex *Act. I. 15. II. 21* etc. pater. Hic autem per nomen Christi, Christum ipsum intelligendum esse, ex *Marc. X. 29.* discimus. Quae enim apud Matthaicum exstant Christi verba, *ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, propter nomen meum*, ea Marcus ita refert: *ἕνεκεν ἐμοῦ, propter me.*

*** Doctrina Christi, praesertim euangelium diuinum, nonnumquam Christi vocatur nomen, vt *I. Tim. VI. 1. Rom. I. 5.* Vti enim aliquem ex nomine agnoscimus: ita euangelio Christum docemur, & eum, nostram sapientiam, nostram iustitiam, nostram sanctitatem, nostram redemptionem, nostram virtutem, totum nostrum esse, intelligimus; si quidem euangelio obtemperamus. Demonstrant vero dicta Christi, quae *Marc. X. 29.* legimus, eum omnino euangelium per nomen suum intellectum velle: quandoquidem diserte verba: *ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, propter nomen meum,*
apud

apud Marcum ita referuntur: *ἔνεκεν τοῦ εὐαγγελίου, euangelii causa.*

* Ipse Christus dum nomen suum per *regnum* explicat *Luc. XVIII, 29.* dicens: *ἔνεκεν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, propter regnum Dei*: quis hoc per illud innui negauerit? Vocatur autem *regnum Christi* ideo eiusdem nomen, quod quantus sit, & qualis, ex illo maxime cognoscitur.

S. XXIV.

Iam huius versic. praedicatum: *ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει, centuplum adipiscetur, & vita sempiterna hereditatis iure potietur, venit considerandum. Vbi quidem verbis prioribus: ἑκατονταπλασίονα λήψεται, centuplum adipiscetur, amplissima praemia* eaque iam in hoc saeculo,** quamquam non sine vexationibus,** promittuntur fide praeditis. Res vero ipsa docet, ea non ad carnem, sed ad spiritum spectare.**

* Saepe scriptura sacra, ad indicandam multitudinem, aliquem definit numerum, vbi certum non habemus. Atque ita etiam numero centenario vitur *Eccles. VI, 3. Prou. XVII, 10. Luc. VIII, 8.* Docet vero ipse Christus *Luc. XVIII, 30.* *centum* hic non tam centenarium, quam magnum numerum indicare. Cum enim hic *ἑκατονταπλασίονα, centuplum*, tum ibi *πολλαπλασίονα, multiplicata*, commemorat. Videtur autem hic adiiicienda vox *κέρπος, fructus*, aliaue; vt sensus sit: *ἑκατονταπλασίονα κέρπος λήψεται, centuplum fructum adipiscetur*; coll. *Luc. VIII, 8.* Saepe enim substantium omittere, Graeci consueuerunt. Cur autem Christus praemia centupla commemorat? Vt ostendat etiam in hoc mundo multo maiora laboribus praemia a Deo dari, vt veritate muniatur, quod *I. Tim. IV, 8.* asseritur: *ἡ εὐσεβεία πρὸς πάντα ὠφέλιμος ἐστίν, ἐπαγγελίαν ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης. pietas ad omnia utilis est, promissiones habens & praesentis & futurae vitae.*

** Distin.

** Distincte Christus praemia praesentis & futurae aetatis proponit. De huius tempestatis praemijs exponere verba: *ἐκατονταπλασίονα λήψεται*, centuplum adipiscetur, inde intelligitur, quod & vitae aeternae opponuntur, & definite a Christo ad hanc vitam remocantur. Diserte enim apud *Lucam cap. XVIII, 30. & Marc. X, 30.* adicit: *νῦν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ*, iam in hocce tempore. O magnam fide praedictorum felicitatem!

*** Bene Seruator praemijs adicit *διωγμούς*, vexationes. Nam *Marc. X, 30. εἰάν μὴ λάβῃ*, inquit, *ἐκατονταπλασίονα νῦν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, οἰκίας, καὶ ἀδελφούς, κ. τ. λ. μετὰ διωγμῶν*; quin sit consequitur centuplum domos, & fratres, cet. inter vexationes. Enim vero *μετὰ*, praesentiam hic notat, nec male, vt & *Marc. IX, 24. inter* vertitur. Nec est, quod ideo significationem hanc reiicias, quia vexationes praemia euertere videntur. Quamquam enim, qui luce diuina carent, calamitates varias, quas euitare nullo modo possunt, qui Christo sunt addicti, *Matth. X, 22. Ioan. XV, 19. I. Ioan. III, 13. Ebr. XII, 6. 7. 8.* tanta putent mala, vt miserrimi, & omni gaudio priuati, ipsis videantur, quia mundo alieni, vexationes tolerare debent, *Sap. II, 12-20*; tantum tamen abest, vt eorum error euincat, inter vexationes, quibus sectatores Christi abundant; praemia nullum inuenire locum; vt potius ex verbo Dei, fonte omnis veritatis, euidenter perspiciatur, calamitatibus onustos propter Christum, felices & beatos non tantum fore, sed iam esse; conf. *Matth. V, 10. 11. 12. Luc. VI, 22. 23. I. Petr. III, 14. cap. IV, 14.* Atque ex his admirabilis Seruatoris nostri candor ingenuusque animus conspicitur: siquidem omnibus suis sectatoribus non abscondit, sed detegit, quanta sint illis patienda propter nomen suum, quamprimum modo dictis suis obediens esse velint. conf. *Actor. IX, 16. XIV, 22.* in quibus calamitatibus fideles tamen gloriantur. *Rom. V, 3.* Singulare quoque testimonium, quemadmodum vexationibus praemia misceantur, exhibet Paulus *II. Cor. VI, 4-10.* Ipsa enim, quae videntur, mala *πάντα τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν*, omnia Dei amantibus, ad bonum conferunt. *Rom. VIII, 28.* Itaque non impediunt calamitates, quo minus *μετὰ* per inter reddatur.

* Quam-

* Quamquam his verbis ea omnia, quae conseruando & alendo corpori inferuiunt, polliceatur Christus; conf. *Matth. VI, 33.* tamen non tam ad carnem, quam ad spiritum ea referenda esse, re ipsa condocemur. Qui enim, dum Christus *Marc. X, 30.* ἐάν μὴ λάβῃ, inquit, ἑκατονταπλασίονα νῦν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, ἀδελφούς, καὶ ἀδελφούς, καὶ ἀδελφούς, καὶ μητέρας, καὶ τέκνα, καὶ ἀγρούς, quin sit consequuturus nunc hoc tempore centuplum domos, & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros, haec omnia ad corpus traheret; eidem concedendum esset, centum domos, fratres, sorores, matres, liberos & agros proprie dictos hic promitti: quod cogitare absouum. Patet ergo, fratres, sorores, matres, cet. non alios esse, quam quos Christus & suos fratres, sorores, & matres vocat, dum ὅς τις γὰρ ἂν παῖσι, inquit, τὸ θελημα τοῦ πατρὸς μου, τοῦ ἐν οὐρανοῖς, αὐτός μου ἀδελφός, καὶ ἀδελφή, καὶ μήτηρ ἐστί. quisquis voluntatem exsequitur mei patris, qui est in coelis, is meus frater, & soror, & mater est, *Matth. XII, 50. Marc. III, 31-35. Luc. VIII, 19-21.* Domus autem & agri, praeter ea, quibus corpus indiget, regnum gratiae indicant. Cum enim illa omnibus largitur, qui propter euangelium opibus carent; conf. *Luc. XXII, 35.* tum hoc suo regno omnes, quorum vere emendatur & Christo deditur animus, *Matth. III, 2. beat. Matth. V. 5. 10.*

S. XXV.

Ad futuri aevi praemia, quae per ζῶν ἁιώνιον, *vitam aeternam*, intelliguntur, * quod attinet; certissime illa quidem, nec tamen vt mercedem sibi debitam, sed tamquam hereditatem, accipient, qui, Christum sequuti, omnia reliquerunt. **

* Dum ζῶν ἁιώνιον, *vitam aeternam*, Christus pollicetur: statum intelligit, vbi, morti erepto, animaeque restituto corpore, sempiterna felicitate perfruetur fide praeditus. In eo namque est Seruator, vt praemia omnia, quae partim in praesenti, partim in futuro saeculo, iis, qui Christo obsequuntur, a Deo parata sunt, paucis verbis indicet. Scriptura enim omnem caelicola-
rum

rum felicitatem *vitam* dicit, *Matth. XXV, 46. Ioan. III, 16.* vti contra statum damnatorum *mortem* vocare solet. *Ioan. VIII, 51. Jac. V, 20.* cetera. Dicitur autem beatitas illa *vita*, quia haec illius fundamentum est. Futuri autem aevi praemia per *vitam* aeternam indicari, cum ex eo patet, quod huius vitae praemiis aeterna *vita* opponitur, tum ex ipsis Christi verbis, quae Lucas refert *cap. XVIII, 30.* intelligitur. Hic enim diferte dicitur *accipiet, ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον, in futuro saeculo, vitam aeternam.* Vbi quin per τὸν αἰῶνα τὸν ἐρχόμενον, *venturum saeculum, παλιγγενεσία* indicetur, dubio caret; si, vt puto, *supra §. XV.* dicta, veritate communita sunt. Probe vero futurum saeculum, tanta praemia allaturum, considerandum esse, articulus bis repetitus, & tum substantiuo, tum adiectiuo, non sine pondere praepositus, videtur indicare. *conf. II, Cor. IV, 17, 18.*

** Dicit enim Seruator optimus: *ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει, vita aeterna hereditatis iure potietur.* Ex quo partim perspicitur, certissimum esse, vt vitam aeternam consequantur, qui Christum sequuntur; partim, non tamquam mercedem labori debitam, sed tamquam gratiosum praemium, eam esse considerandam. Quae enim heres occupo, ea labore non peperit.

§. XXVI.

Vt autem Christus haecenus de praemiis exposuit, quae non tantum apostolis, verum omnibus etiam fide praeditis constituit: * *ita vers. 30.* ne fame mercedis laborarent, & sua facta nimia putarent, omnes monitos voluit, ** *dum insignem adiecit sententiam: πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι, ἔσχατοι καὶ ἔσχατοι, πρῶτοι. Sed multi primi erunt ultimi, & ultimi primi.****

* Apostolorum praemia considerauimus §. VI. ad XI. de omnium fidelium remuneratione §. XXIV. & XXV. disseruimus.

** Magnam enim mercedis famem prodebant apostoli, quorum nomine Petrus, Christum affatus: Ἰδοὺ, inquit, ἡμεῖς ἀὶ ἡκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμεν σοι τί ἀρα ἐστί ἡμῖν; ecce, nos reliquimus omnia, teque sequuti sumus; quid ergo hinc assequemur? Itaque Christus non tantum de praemiis exponere, sed & finistram eorum intentionem corrigere studuit. Particula ergo οὐ, verum, ad superiora nos reducit, vt sensus sit: infinita quidem erunt praemia piorum: verum caute vobis a mercedis fame; quandoquidem futurum est, vt multi tempore posteriores, res maiora & potiora, quam priores, praemia referant.

*** Christo enim in more positum erat, acutas verbis suis interponere sententias; quae deinceps prouerbiorum loco habitae sunt. Eo SALOMO GLASSIUS refert: *Matth. VI, 3. 21. 34. VII, 2. 5. 16. IX, 12. 16. X, 10. 22. 24. 26. XII, 34. XIII, 12. 57. XV, 14. XXIII, 23. XXIV, 28. cct. in philol. sacr. lib. V. tract. I. cap. XXI. p. m. 1971.*

§. XXVII.

In hac vero sententia non tantum ellipsis verbi substantiui, Graecorum more supplendi; * sed & epanodos, siue eorumdem vocum, πρῶτοι ἔσχατοι, primi ultimi, repetitio inuersioque, ** deprehenditur. Quibus obseruatis distincte, quodnam sit huius sententiae subiectum, quod praedicatum, perspicitur. ***

* Verbum substantiuum saepe latere, nisi expertem graecarum litterarum fugit neminem. conf. *Matth. V, 3-10.* vbi hanc ellipsin ostes deprehendere licet. Sed & *Lucas*, qui eandem Christi sententiam *cap. XIII, 30.* ita refert: εἰσὶν ἔσχατοι οἱ ἔσονται πρῶτοι, καὶ εἰσὶ πρῶτοι, οἱ ἔσονται ἔσχατοι, sunt ultimi, qui primi erunt, & primi sunt, qui erunt ultimi, verbum substantiuum hic ter supplendum esse, condocet. conf. SALOMO GLASSIUS *philol. sacr. lib. IV. tract. II. obseru. IX. p. m. 1220. seqq.*

** Eius;

** Eiusmodi epanodos occurrit etiam *Ier. V, 20, Ezck. VII, 6. conf. SALOMO GLASSIUS l. c. lib. V. tract. II. cap. I. num. 8. pag. m. 1094. seqq.*

*** Nam vi oppositorum facile adparet, quod subiectum sint *primi*, de quibus praedicatur, quod futuri sint *ultimi*, & *ultimi*, quibus attribuitur, quod futuri sint *primi*.

XXVIII.

Cum ergo *primi* *ultimi* futuri dicuntur, positio gradu loco comparatiui adhibito, * ii intelliguntur, qui & gratia, & tempore, & opinione aliis priores, ** fide & praemiis ab iisdem superantur. Unde & facile intelligitur, quid *ultimi*, *primi* futuri, indicent.***

* Eiusmodi enallagen & permutationem graduum adiectiuorum, ubi positius loco comparatiui usurpatur, sacras litteras nequaquam ignorare, *Luc. XVIII, 14. cet.* docet. Hic vero positium comparatiui vicem habere, ut *πρωτοι*, priores potius, quam *primos* indicent, parabola sequenti, qua Christus hanc sententiam illustrat, nimirum condocemur. Ibi enim *πρωτοι*, *primi*, omnes dicuntur, qui ante horam vndecimam ad opus faciendum in vineam concesserant. *vid. Matth. XX, 9. 10.* Non tantum ergo primo mane, & omnium *primi*, opus adgressi, sed & hora tertia, sexta, nona, in vineam missi, cum vocentur: *πρωτοι*, *primi*, non modo omnium *primos*, verum omnes potius, qui priores *ultimis* erant, designant.

* *Priores* autem merito intelligimus esse, qui & gratia, & tempore, & opinione alios antecedunt. Idque ex illorum, qui in parabola sequenti priores vocantur, perspicitur consideratione. Haec enim parabola eo potissimum directa est, ut hanc sententiam illustreret; quae & hoc nomine non tantum in fronte, verum etiam in calce eius adparet. Quinam vero sunt, quos priores parabola vocat, nisi qui prius gratiam nacti, & ante alios in vineam missi, reliquis praestare sibi videbantur, itaque & gratia, & tempore, & opinione alios antecedeabant? Unde colligitur, non de hominibus, omni

Nu-

GOTTFRIED CLEMENS

Numinis sensu destituti, sed de iis, qui, doctrina divina alios imbuenda, mercedi inhiabant, Christo sermonem esse. Quid? quod superiori scriptura docemur, Christum ad discipulos, mercedis cupidos, praecipue respicere. Hi enim ea gratia adfecti erant, ut multos reges atque vates superarent, siquidem Christus: ὑμῶν μακαριοὶ οἱ ὀφθαλμοί, inquit, ὅτι βλέπουσι· καὶ τὰ ἄλλα ὑμῶν, ὅτι ἀκούει· ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι πολλοὶ προεβλήθησαν καὶ δικαιοεπεθύμησαν ἰδεῖν, ἀβλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκούσασαι, ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν· Vestri beati sunt oculi, qui videant, & aures, quae audiant. Scitote enim, multos vates & iustos cupisse videre, quae cernitis vos, neque tamen vidisse, & audire, quae auditis vos, nec tamen audiuisse. Matth. XIII, 16. 17. Priores etiam a Christo vocati, Marc. I, 13-19. praecipuis praemiis dignos se putabant, Matth. XIX, 27. XX, 20. seqq. Etsi vero hoc pacto, & gratia, & tempore, & opinione alios antecellebant: multum tamen, ut labore, ita & praemiis, a Paulo, qui illis erat posterior, superabantur. Cum enim Paulus de se asserere poterat: περισσώτερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίεσα, plus quam eorum quisquam laboravi, I. Cor. XV, 10. sine dubio & maiori praemio affectus est: siquidem Deus iusto praemio omnes ornabit, Rom. II, 6. Matth. XVI, 27. I. Cor. XV, 40. 41. seqq. Quod si vero etiam ad omnes omnino Iudaeos, cum primis Pharisaeos, Christum, dum primos ultimos dixit, respicere, adfirmaveris; tibi me nequaquam habebis repugnantem. Gaudebant sane Iudaei singulari gratia, siquidem illorum erat ἡ υἰοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ αἱ διαθήκαι, καὶ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι κ. τ. λ. adoptio, & gloria, & foedera, & legislatio & cultus, & promissiones, cet. Rom. IX, 4. 5. Priores etiam de regno Dei erudiebantur, & ad aeterna gaudia inuitabantur, Act. XIII, 46. omnibus quoque ethnicis praestare sibi videbantur. Ioan. VIII, 33. 41. cet. Atque ita & gratia, & tempore, & opinione aliis praestabant. Christus tamen diserte eos ethnicis postponit, quando λέγω ὑμῖν, inquit, ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἔξουσιν, καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ἁβραωνίων· οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον κ. τ. λ. Dico autem vobis, multos ab oriente, & occidente venturos, qui cum Abrahamo & Isaaco, & Iacobo accumbant.

bant in regno caelesti: quum interea filii regni in imas reiciuntur tenebras, cet. *Matth. VIII, 11, 12.* Pharisaëis idem adfirmat Christus *Matth. XXI, 31, 32.* Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, inquit, ὅτι οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρνοι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· ἡ δὲ γὰρ πρὸς ὑμᾶς Ἰωάννης ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης, καὶ οὐκ ἐπίστευσάτε αὐτῷ· οἱ δὲ τελῶναι καὶ αἱ πόρνοι ἐπίστευσαν αὐτῷ· ὑμεῖς δὲ ἰδόντες οὐ μετεμελήθητε ὑπερον, τοῦ πιστεῦσαι αὐτῷ· *Credite mihi, publicani & meretrices antecedunt vos in regnum Dei. Venit enim ad vos Ioannes iustitiae via, cui vos tamen non credidistis, quum publicani & meretrices crediderint: quod vos quum videritis, non mutastis tandem sententiam, ut ei crederetis.*

*** Nimirum ἔσχατοι υἱοὶ, primi futuri, intelliguntur, qui gratia, tempore, opinione, aliis inferiores, eosdem labore & praemiis post se relinquunt.

§. XXIX.

Haec ergo fuerunt, quae de verbis hisce Christi aureis per ingenii angustiam obseruare licuit. TE, bone Deus, vehementer precamur, ut ea in tui nominis, toto orbe celeberrimi, conuertas gloriam.

AB: 153791

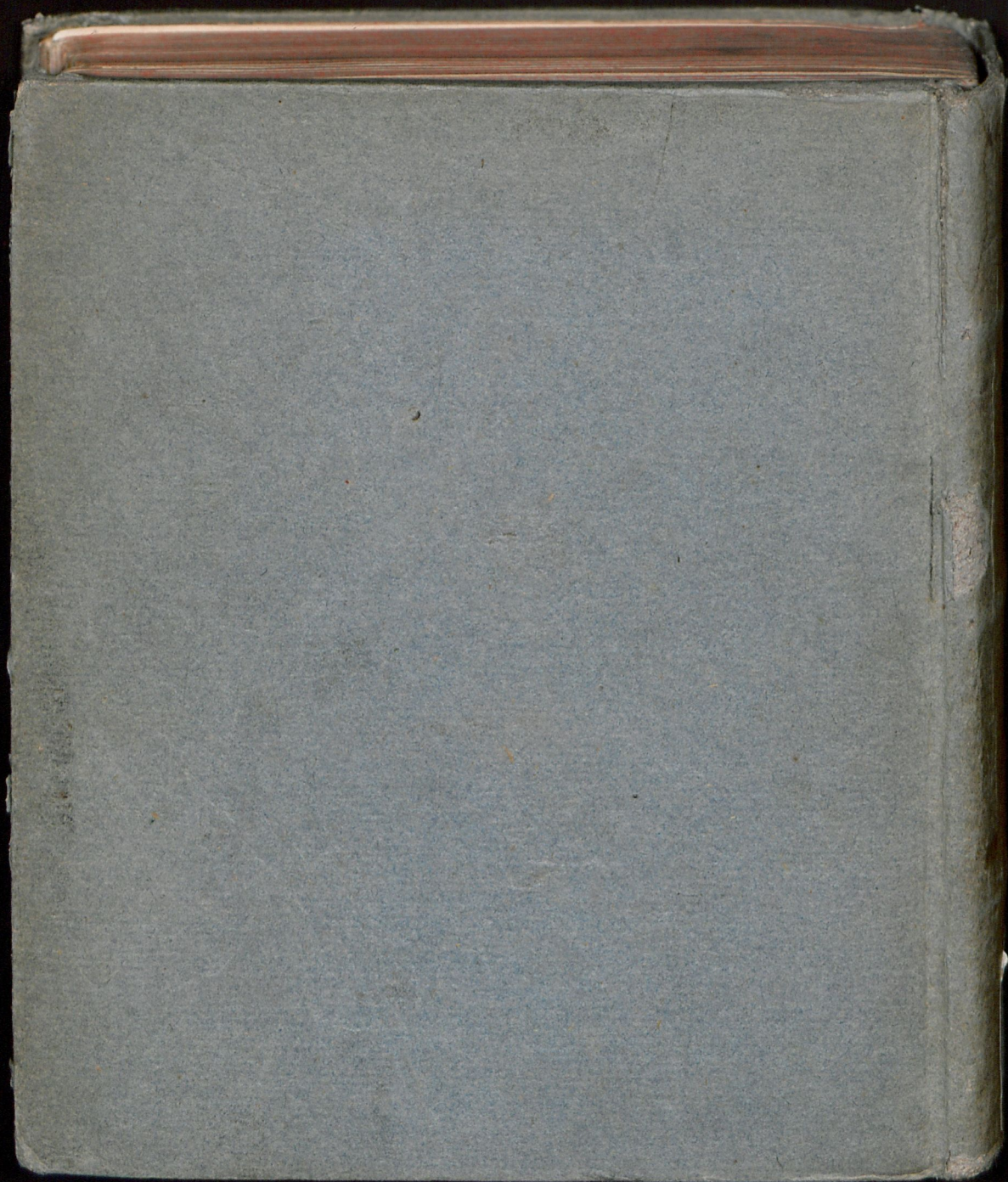
ULB Halle 3
002 727 544

86

24/10/00

B.I.G.

Black
3/Color
White
Magenta
Red
Yellow
Green
Cyan
Blue

Farbkarte #13

Centimetres

h

Q. D. B. V.

VERBA CHRISTI

MATTH. XIX, 28. 29. 30.

VARIIS OBSERVATIONIBVS PHILOLOGICIS
ILLVSTRATA.

DISSERTATIO PHILOLOGICA,

QVAM

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO
SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO,

D O M I N O

GVILIELMO HENRICO,

DVCE SAXONIAE, IVLIACI, CLIVIAE, MONTIVM,
ANGARIAE, WESTPHALIAE, RELIQVA,

IN ACADEMIA IENENSI

AMPLISSIMI PHILOSOPHORVM ORDINIS
CONSENSV

DIE XXX. IVLII AN. M DCC XXIX.

*Si Deus voluerit*PVBLICO ERVDITORVM EXAMINI
SVBICIENTM. AVGVSTVS GOTTLIEB
SPANGENBERG

ET RESPONDENS

GOTTFRIED CLEMENS

BEROLINENSIS.

IENAE,
LITTERIS BVCHIANIS.